

סימן ע.

שטרות הכסף בהלכה

לפי אותו עקרון גם הזהב, כמתכת יציבה יקרה ומבוקשת, שימש כמטבע ולפי ערך הזהב נקבעו ערכי הסחורות, והמסחר התנהל במטבעות זהב וכסף, עם התפתחות שיטת המסחר על בסיס זהב וכסף, נטבעו המטבעות הרשמיות בעלות הצורה, כשכל מדינה קובעת לה את המטבע משקלו וטיבו, במטבעות אלה כבר היו שינויים בין הערך המתכתי של המטבע לבין הערך השימושי, המדינות פיתחו או ייספו, או שפסלו מטבעות, והתעוררו בעיות שנזכרו בגמ' ובפוסקים, כיצד לדון בדיני תשלומים כשמטבע נפסלה או פחתה.

השימוש בכסף כמטבע עובר לסוחר, הפך את המונח "כסף" לשם נרדף של מטבע מסחרית ולערך קבוע לפיו מתנהל המסחר, ולא דוקא למתכת הכסף, בתורה מצאנו את השימוש במלה כסף גם כמתכת הקובעת ערך לפי משקלה ושוויה המתכתי, וגם כשם נרדף למטבע העוברת לסוחר בעלת כח קניה, ולא דוקא ממתכת הכסף. בדין פדיון הבן נאמר: "ופדוייו מבן חודש תפדה בערך כסף חמשת שקלים בשקל הקדש עשרים גרה השקל", החיוב מפורש לפדות את הבן בערך של חמשת שקלים, במטבע שערכה המתכתי במשקל גרה השקל, וגם אם פודים בשווה כסף הערך נקבע לפי ערך מתכת חמשה שקלים כסף. ואילו במצוות פדיון מעשר שני נאמר: "וצרת הכסף בידך ונתת בכסף", ולמדו, שאין הכוונה דוקא כסף, ואפשר לפדות מעשר שני בכל מטבע שיש בו צורה, שהוא מטבע בעלת כח קניה ולא דוקא מטבעות כסף, הרי לפנינו שימוש במלה כסף, כמטבע ולא דוקא מתכת כסף.

ב. לפי איזה ערך דיני התשלומים.

על כן יש לברר בדיני התשלומים בתורה בקנסות כחמישים כסף וכדו', אם הכוונה לכסף בערכו המתכתי או לערך המטבע היוצאת באותה מדינה. כדאי להביא בזה את הגדרתו הקולעת של החזון איש בסימן ע"ב ביורה דעה וז"ל: "והנה לא העמידה התורה את התשלומים לפי הכלי שהחסיר לו, אלא

המצב הכלכלי במדינה, מזכיר את הנאמר על ימות חבלי המשיח: "היוקר יאמיר הגפן תתן פריה והיין ביוקר וכו'", ואין בן דוד בא עד שתכלה פרוטה מן הכיס", האינפלציה דוהרת, כח הקניה של הכסף הולך וקטן מיום ליום, וכבר מזמן כלתה הפרוטה מן הכיס, ויצא ממחזור הכספים, גם האגורה שהחליפה את הפרוטה אינה בעלת ערך, ואפי' לשקל אין רגלים ואינו שווה פרוטה הלכתית. למרות שהשקל הוא המטבע החוקית במדינה, עקב ירידת ערכו מדי יום איבד השקל את מעמדו, ורוב העסקות נעשות בערך דולרי או בצמידות למדד. מצב זה מעורר שאלות הלכתיות, חלק ניכר מדיני התורה מבוסס על תשלומים לפי ערך המטבע, ונשאלת השאלה לפי איזה ערך יש לקבוע התשלומים. לפי ערך המטבע החוקית, למרות שאינה קובעת ובמידה רבה גם אינה שמושית, או לפי המטבע או הערך שקובעים למעשה את ערך השוק וסדרי הכלכלה, לשאלה זו השלכות רבות, לדיני ריבית, תשלומי נזיקין, לפדיון הקדשות, לקדושי אשה בכסף, ובכל הדינים בהם הכסף כמטבע יוצאת קובע את ערך התשלומים. כדי לברר שאלות אלה יש לעמוד תחלה על הגדרת ה"כסף" האמור בתורה כבסיס לכל ערך ושווי ממוני. ומה מעמד שטרות הכסף לסוגיהם, כשקלים, דולרים, וכו', ביחס לכסף האמור בתורה.

א. מהו "כסף" האמור בתורה.

מימות עולם משמש הכסף כבסיס לסדרי הכלכלה, משני טעמים, כמתכת יקרה, יציבה ומבוקשת, משמש הכסף כערך לפיו נמדדים ערכי המסחר, וכמתכת עמידה, יקרה וקלה לניידות משמש הכסף כמטבע העובר לסוחר, שהחליף את סחר החליפין בסחר בסיס תשלומים במטבעות כסף. בשנים קדמוניות שני השימושים הכסף כערך קבוע, וכמטבע העובר לסוחר, השלימו זה את זה, ולא היה הפרש ביניהם, משום שהמטבע העוברת לסוחר היתה שווה בערך המתכתי שבה. ועם מסירת המטבע, נמסר למעשה השווי המלא של ערך הסחורה בכסף מתכת, דוגמת סחר חליפין.

ערך מטבע היוצאת, חובה להנהיג מטבע ולסחור בה. כדי לקבוע לפיה ערך תשלומי התורה.

ג. המטבע כיסוד כלכלי מיצירת הבריאה.

ונראה לי, שלשאלת החזון איש, כיצד קבעה התורה דיני תשלומים, בערך מטבע הרי מטבע אינו טבעי, ואינו אלא הסכמת בני אדם, יש תשובה נוספת, על פי דברי הגמ' בפסחים נד: "ת"ר שלשה דברים עלו במחשבה להבראות ואם לא בדין הוא שיעלו, על המת שיסריח, על המת שישתכח מן הלב, ועל התבואה שתרקב, וי"א על מטבע שיצא."

ופרש"י שם שדברים אלה חיוניים לצורך קיום העולם, שאם המת לא יסריח, קרוביו ישאירו אותו כדי לא להפרד. ועל התבואה שתרקב כדי שהעשירים לא יוכלו לאחסן את התבואה ולאגור אותה. ועל המטבע שיצא — "שאם לא כן מנין היו העניים מתפרנסים אם אין להם שדה", ומבואר בגמ' שמדיניות הסחר על ידי מטבע היוצאת, כתחליף לסחר חליפין, היא תיקון חיוני ביותר שאם לא כן אין העולם מתקיים כפי שהגדיר רש"י על הכתוב בדין הוא שיעלו.

וראיתי בחידושי אגדות למהרש"א בפסחים שהקשה על מימרא זו, הרי אין דמיון בין שלשת הדברים הראשונים שזכרו, למטבע שתהא יוצאה בהוצאה, שלשת הדברים שעלו במחשבה ואם לא עלו בדין שיבראו, הם בריאה וחידוש בטבע, כדוגמת המת שיסריח והפירות שירקבו. והגמ' מציינת את המועיל שבחכמת הבריאה בשלשה אלה, "שבדין הוא שיבראו", ואילו מטבע היוצאת אינה בריאה, אלא הסכם מיקרי של בני אדם העשוי להשתנות, וכיצד אפשר לכלול את המטבע היוצאת, עם שלשת הדברים שיסודם בטבע ובסדרי בראשית. ונראה מדברי הגמ' שאכן מטבע היוצאת אינה רק הסכם בין בני אדם, להסתחר במטבע ולפי ערך המתכות, אלא בריאה שיסודה בחכמת הבריאה שאם לא עלתה בדין הוא שתעלה. לפי שאי אפשר לעולם להתקיים מבלי חיי מסחר מפותחים, וסחר חליפין הוא מוגבל ביותר. על כן עלו במחשבה ונבראו בעולם הכסף והזהב כמתכות יקרות מבוקשות, אמינות וניידות. והטביע הקב"ה בבריאה את החמדה והביקוש לכסף והזהב, כדי שישמשו בסיס לערכים לאוצרות ושווי כלכלי, וע"י בריאה זו התפתח בטבעיות הסחר במטבעות, לאור דברי הגמ' מבואר שהמטבע אינה

ההיזק מתערך בשווי הכסף, וחייב התשלומים חל על שווי הכסף של החפץ שגולו או הזיקו. ויש לענין הכסף שני דרכים, אפשר שתלוי בכסף, ואפשר שתלוי במטבע, ומצינו פדיון הבן חמישה סלעים שקצבה התורה במשקל כסף צרוף, ואע"פ שבזמן שנצטוינו על המצוה היה שקל מטבע, אבל לדורות לא הקפידה התורה על המטבע אלא משקל כסף צרוף, כפי המשקל שהיה אז חמשה סלעים, כמבואר ביורה דעה, והיה אפשר שנעריך כל התשלומים שבתורה על פי שווי משקל כסף צרוף ויתחייב לשלם לפי ערך משקל כסף, בין הוקר בין הוזל כדין פדיון הבן. אבל מנהיגו לשער בערך המטבע בכל מדינה ומדינה, ולמדנו שקבעה התורה את התשלומים לפי ערך המטבע היוצאת באותה מדינה.

לאחר שקבע החזון איש שדיני תשלומים בתורה נקבעים לפי ערך המטבע היוצאת בכל מדינה, ולא לפי ערך משקל כסף, (גבי פדיון הבן) הוא דן בשאלה עקרונית, כיצד אפשר לקבוע שדיני התורה בתשלומים נאמרו לפי ערך המטבע היוצאת שהיא המודד לערכים בשוק, הרי המסחר המבוסס על ערך המטבעות אינו אלא הסכמת בני אדם שקבעו לסחור בו, ואפשר שבני אדם יבטלו שיטה זו, וישתמשו בסחר חליפין וכדו', וא"כ כיצד ינהגו התשלומים לפי דין תורה, ולפי איזה ערך יעריכו כשאין מודד של מטבע, וז"ל: "ותימא דא"כ נתמכין דיני תורה בזה על הסכם מיקרי שהרי ענין המטבעות אינו טבעי אלא הסכם. ואם יסכימו שלא לעשות מטבעות אין לנו הלכה בתורה במנהג התשלומים" עכ"ל, ואמנם מצאנו הלכה מפורשת בתורה שנוהגת במטבע העוברת לסוחר בלבד בפדיון מעשר שני. אולם אין מהלכה זו הוכחה, שפדיון אינו מצוה הכרחית אלא אפשרות של פדיון הפירות בכסף, ואם אין מטבע העוברת לסוחר, אכן אין אפשרות של פדיון ומקיימים המצוה בהעלאת הפירות לירושלים, אולם דיני התשלומים אם מבוססים הם מן התורה על מטבע, במדה ואין מטבעות בעולם, על שאלה זו משיב החזון איש בכמה דרכים:

א. שהתשלומים נערכים מן התורה לפי ערך המטבע היוצאת. ואם לא יש לשלם חפץ תמורת חפץ או ערך תמורת ערך דומה לו.

ב. אפשר שאם אין מטבע היוצאת יקבעו הערכים בתורה לפי ערך כסף מתכתי דוגמת פדיון הבן.

ג. כיון שציינה התורה לשלם תשלומים לפי

השחור ויקבל תמורתם כשתות יותר ממחירם, שבדין הונאה חייב להחזיר, ואילו בשטרות אין דין הונאה, האם עיסקה זו היא מכירת שטרות, לפי שאין גופן ממון ואין כאן אלא ניירות המחייבות את המדינה. או שדין הדולרים כחפץ בעל ערך קניה ומכירה. ויש כאן מכירה עם הונאה.

ה. דעת החתם סופר ששטר יש לו דין כסף מדינא דמלכותא.

החתם סופר דן בשאלה זו בשו"ת חיוור"ד דעה סימן קל"ד, השואל שאל כיצד להתייחס לשטרות הכסף בדיני ריבית, האם לדונם בשטרות שלדעת כמה ראשונים ההלואה בריבית בהם אינה דאורייתא, ויש להקל בכספי יתומים וכד', או שדינם ככסף גמור לפי שעוברים הם לסוחר כמטבע. בעל השאלה כתב לחלק בין שטרות שהוזכרו בגמ' שאין גופן ממון, לבין שטרות הכסף. שטר אין גופו ממון לפי שאין בו אלא ההתחייבות הכתובה בו, והיא התחייבות אישית של המתחייב מבלי כל שייכות לגוף הנייר הנושא את ההתחייבות, ואילו שטרות הכסף העוברים מיד ליד כמטבע, אינם רק התחייבות לאדם מסוים, עוברים הם לסוחר וההתחייבות שבהם מסתחרת והופכת אותם לדבר שיש בו ממש. על כן שטר שנכתב לכל המוציא, ולא רק כהתחייבות אישית גופו ממון לפי שאפשר לסחור בו. לפי הנחה זו לאו דוקא שטרות הכסף אלא כל שטר, מניה, או התחייבות העוברת מיד ליד ואפשר לסחור בה, כדוגמת צ"ק פתוח, דינם ככסף ולא כשטר לגבי ריבית וכדו'.

החתם סופר דוחה סברא זו, וסובר שלעולם שטר אין גופו ממון, גם אם נכתב לכל המוציא ולא רק כהתחייבות אישית לפלוני. משום שהנייר עצמו אין גופו ממון, ואין בו אלא ההתחייבות שבו, וההתחייבות אין גופו ממון, לפי שאפשר למחול ולבטל את ההתחייבות או אם ימות המתחייב אין כאן ממון. ודבר שגופו ממון הוא רק חפץ בעל ערך עצמי קיים, ולא התחייבות שניתנת לביטול. החתם סופר מבסס סברתו על דברי רש"י בכמה מקומות ששטרות אין גופן ממון, "משום שאינו אלא לראיה שבו", על עצם השאלה, משיב החתם סופר, שלמרות ששטרות הכסף אין גופן ממון, מצד ערך הנייר שבהם, וההתחייבות אינה ממון, יש להם דין כסף ומטבע מצד הערך המסחרי שבהם, לפי שיש בהם כח קניה ועוברים לסוחר. כח קניה זה

הסכם מיקרי של בני אדם. אלא תהליך טבעי המבוסס על מציאותם החשובה של כסף וזהב וחפצים בעולם, שכל עיקרם הוא בשווים, ואם מטבע היוצאת בריאה היא שעלתה במחשבה ומציאות טבעית, אין מקום לשאלה כיצד נקבעו על פיה דיני התורה.

ד. שטרות הכסף כמטבע.

עם התפתחות המסחר בעולם, התפתח גם המסחר במטבע היוצאת, בשנים קדמוניות המטבע העוברת לסוחר היתה בעלת ערך עצמי, לפי הערך המתכתי שבה. אם כי צורתה של המטבע והשימוש הרשמי קבעו לה ערך עצמי, אבל הבסיס היה הערך העצמי שבמשקל המתכת. לפני כמאתים שנה חלה התפתחות במדיניות המטבע, המדינות הנפיקו שטרות כסף מנייר, או ממתכות זולות, שהערך הנקוב שבהם היה לפי ערך מטבעות הכסף והזהב היקרות, תמורת השטרות או המטבעות היה אפשר לקבל את המטבעות השוות בערך הנקוב.

לפני חמישים שנה בוטל הסדר זה, והונפקו השטרות בעלות ערך נקוב, גם מבלי התחייבות לשלם תמורתם במטבעות כסף וזהב, המדינות הנפיקו שטרות על סמך זרבות באוצרות המדינה, ששימשו כיסוי למטבעות ולשטרות היוצאות בהוצאה. לפני שנים בוטל גם הסדר זה, וכיום מנפיקה כל מדינה שטרות בעלות ערך נקוב גם מבלי כל כיסוי במטבע מתכת, או באוצר המדינה. שווי השטרות תלוי בכח הכלכלי של המדינה המנפיקה, והוא הקובע את ערך הקניה והמכירה של השטרות. ויש לדון מה דינם של שטרות כסף אלה דוגמת השקלים והדולרים שבימינו, ביחס לכסף האמור בתורה האם דינם כמטבע העובר לסוחר, כיון שלמעשה יש בהם כח קניה ומכירה ומשתמשים בהם למסחר. או כיון שאין להם ערך עצמי, דינם כשטרות התחייבות של המדינה שסוחרים בהם, ואין להם דין מטבע וכסף האמור בתורה.

ונ"מ להלכות רבות. אם אפשר לקדש אשה בשטר כסף, האם אפשר לפדות בשטרות כסף בן מיד כהן, ואם אפשר ע"י מטבעות אלה להעריך דיני תשלומים בתורה. בדין הונאה, נתמעטו עבדים, קרקעות ושטרות, לפי שאין גופן ממון, ונפסקה ההלכה אין הונאה לקרקעות ולשטרות. ונשאלת השאלה אם ימכור אדם כיום שטרות כסף ויהיה בהם הונאה, כדוגמא, אדם ימכור דולרים בשוק

דברי החתם סופר בזה. דברי החתם סופר מבוססים על הטענה שהרי גם מטבע היוצאת בהוצאה, בעלת ערך עצמי, אם אינה נסחרת לפי משקלה, אלא לפי קביעת המלכות, הרי אינה אלא לראיה, והמסחר בהתחייבות ולא לפי ערכה. ועל כן כתב שכל ערך שנקבעו בחק המלכות הוא ערך עצמי הקובע למטבע או לשטר דין כסף.

העונג יום טוב מחלק בין מטבע שיש לו ערך עצמי, רק שהמדינה משנה את ערכו לצורך המסחר, לבין שטר נייר שאין לו כל ערך עצמי ואין גופן ממון כלל. במטבע בעל ערך עצמי, גם אם המדינה קובעת לו ערך אחר לצורך המסחר גופו ממון, וכח הקניה או החלטת המדינה מגדיל את ערך החפץ, כפי שכל החפצים נערכים לפי ההיצע והביקוש ולא דוקא לפי ערכם. ולא פלא הוא שמטבע שווה יותר מערכו המתכתי או פחות. אולם נייר שאין לו כל ערך עצמי ורק מודפס בו ערך נקוב, אין גופו ממון, ואין כאן אלא התחייבות. על כן פוסק העונג יום טוב בניגוד לדעת החתם סופר, ששטרות הכסף אין גופן ממון, לא לפדיון הבן, לא לקדושי אשה, לא לפדות בהם מעשר שני, ולא לדין הונאה ושכונות השומרים.

ז. דעת החזון איש ששטרות דינם ככסף מצד כח הקניה שבהם.

דעה שלישית במעמד שטרות הכסף, היא דעת החזון איש, הסובר כדעת החתם סופר ששטרות הכסף גופן ממון, ומוסיף שגם לדין פדיון הבן מדאורייתא גופן ממון מצד עצם כח הקניה שבהם, ולא רק מדינא דמלכותא דינא. וז"ל ביורה דעה סימן עב: "ונראה דאלו מטבעות אף שהם כשטר חוב, מ"מ, כיון שיש להם דין מטבע לכל תשלומים שבתורה, הוי ליה חפץ ולא אמרה תורה שטר חוב אין גופן ממון, אלא בגדר היותו פרי, אבל בהיותו בגדר מטבע, כבר הוחשב ערכו לעצמיות, גם יש לומר שגופו ממון מצד הנאת תשמישו ולא מיבעיא במדינתו שיש לו דין ממון אלא אף במדינה אחרת, כיון שיכול להוציאו במדינה שהיא מטבע, לפי זה יש לדון בו דין שומרים ופודים בו הקדשות, והחתם סופר הכריע כן לדינא והניח הספק לענין פדיון בכור, ולפי המבואר אין חילוק ופודים בו בכור". עכ"ל החזון איש שם, והביא ראיה שפודים בכור בשטרות כסף מדברי ביאור הגר"א ביו"ד סימן

אינו התחייבות, אלא ערך עצמי מכח גזירת המלכות ודינא דמלכותא דינא. וז"ל: "אבל גדר המטבע הוא שגור המלך שתצא ומי שממאן למכור ולקנות באותו מטבע יתחייב למלכות ודינא דמלכותא דינא, ודין צדק הוא. ולא במלכותא דארעא לחוד, אלא גם במלכותא דשמיא. כמבואר בפסחים (כוונתו לדברי הגמ' שהבאנו לעיל). והיינו מטבע שגופו ממון, ואין חילוק בין אם יהיה של כסף או זהב או נייר, ואין לנו לומר בזה שאינו עומד אלא לראיה, שהרי קמן כמה פעמים שאנשים מסופקים בגרעון כסף, וטוב להם שלא למכרם ועל כרחך מוכרחים למכרם. נמצא הראיה שבו אינה שוה, מה שאין כן בשטר, אפי' יהיה של העשיר הגדול ביותר, אשר ודאי יהיה עובר לסוחר לכל אדם, אינו אלא לראיה שבו שהיא התחייבות ולא ערך, ואין יכול לכופ אדם ליקח זה, מה שאין כן במטבע המלכות. עכ"ל החתם סופר.

מבואר בדבריו ששטרות הכסף של המלכות, הם כסף ממש, משום שחוק המלכות קובע את ערכם, ומחייב את כח הקניה והמכירה שבהם. ואינם רק שטרות התחייבות על כן פסק החתם סופר שאפשר לפדות פירות מעשר שני בשטרות נייר, משום שהם כסף עובר לסוחר. ואין דין הכסף מנייר כדין שטרות לגבי הונאה ושכונות השומרים, לפי שבגופן ממון מדינא דמלכותא. החתם סופר מדגיש שלא עצם כח הקניה והמציאות שהשטרות עוברים לסוחר ניתן להם דין כסף שגופו ממון, אלא רק הוראת המלכות להסתחר בהם מדין דינא דמלכותא דינא. לכן מחלק החתם סופר שדינם ככסף לגבי מעשר וכדו'. אבל לדין פדיון הבן כיון דאינם בעלי ערך עצמי, ורק החוק מקנה להם ערך, אפשר שאין גופם ממון לפדות בהם את הבן מן התורה, כיון שבמציאות אין גופן ממון, ואין הערך שנקבע על פי החוק כערך לגבי מצוות התורה.

לאור הדברים יש לדון אם דברי החתם סופר אמורים גם לגבי שטרות הכסף של ימינו, בהם החוק לא מחייב להסתחר, ואין דינא דמלכותא הקובע להם ערך וכח קניה אלא רק במציאות שמסתחרים בהם, ואפשר שאין גופן ממון ואינם אלא שטרות התחייבות של המדינה.

ו. דעת העונג יום טוב ששטרות אין גופן ממון ואין דינן ככסף.

בשו"ת עונג יום טוב חיו"ד סי' קב' חולק על

בדין קדושי אשה, ההלכה שאשה מתקדשת בפרוטה ובשוה פרוטה. ואפשר לקדש אשה לא רק בנתינה ממשיית של חפץ שגופו ממון, גם נתינת הנאה שוה פרוטה, דינה ככסף והאשה מתקדשת בו. והלכה מפורשת: "אשה שאמרה שחק לפני, רק לפני, אם נהנתה בשוה פרוטה מקודשת". המנחת חינוך בדין פדיון בכור, משהו דין פדיון בכור לקדושין, כיון שגם בפדיון שוה כסף ככסף הנאה בשווי חמישה סלעים, אפשר לפדות בהנאה זו את הבכור. לפי דגם הנאה אף שאינה ממון ממש, ממון היא מצד ערך ההנאה שבה.

הגרצ"פ פראנק זצ"ל בספרו הר צבי מקשה על פסיקה זו של המנחת חינוך, וסובר שאין לדמות כסף קדושין לדין כסף בפדיון בכור. בקדושין ילפינן קיחה קיחה משדה עפרון, והאשה מתקדשת בכסף כערך ממוני ולא דוקא בכסף, על כן גם שוה כסף והנאה דינם כפרוטה. אבל בפדיון הבן הזכירה התורה כסף מתכתי, ואע"פ ששוה כסף ככסף, למדה התורה בכלל ובפרט, באיזה חפץ פודים, "דומיא דכסף, דבר המטלטל וגופו ממון". יצאו עבדים ושטרות וקרקעות שאין גופם ממון. הרי מפורש שלא בכל ערך אפשר לפדות כשווה כסף, אלא רק בחפץ דוגמת כסף, דבר המטלטל וגופו ממון. והנאה מופשטת אין גופה ממון ואינה מטלטלת. לפ"ז יש לדון בשטרות כסף, אם נניח שיש להם ערך בכח הקניה שבהם, הרי הם דבר המטלטל וגופן ממון, כסברת החזון איש וכן פסק בהר צבי שם.

בדין שבועה שאין נשבעים על שטרות לפי שאין גופן ממון, יש לברר אם גם בנושא זה הכוונה שיש להשבע רק על חפצים ממש, או ששטרות הכסף דינם כגופן ממון מצד כח הקניה שבהם. בהר צבי שם, מוכח שתביעה של שכר פעולה היא תביעה שנשבעים עליה אף על פי שהתביעה היא על ערך מופשט על שכר פעולה ולא על חפץ מוגדר ובעל ערך. ומוכח שגם שכר פעולה הוא ממון ולא התחייבות. ובהר צבי דייק שבפדיון הבן נתמעטו שטרות לפי שאינם מטלטלים ואין גופן ממון. ואילו בשבועת השומרים והונאה, שהדיון הוא על תשלום הנזק ונתמעטו רק משום שאין גופן ממון, ולא משום דבעינן דבר המטלטל. אמור מעתה, שלגבי שבועת השומרים, גם ערך מופשט ממון הוא, כמו הנאה שהאשה מתקדשת בה.

ויש להביא ראיה נוספת לנידון, שכל ערך ושווי

שה', וכן ראיתי בשו"ת הר צבי שהביא דברי ביאור הגר"א בנידון.

בניגוד לדעת העונג יום טוב, ששטר אין לו כח ערך עצמי וכח הקניה אינו אלא הסכמה או התחייבות, סובר החזון איש, שעצם כח הקניה הוא הערך העצמי והוא גוף הממון, גם של נייר בעל ערך נקוב, וכך מגדיר החזון איש סברא זו בלשונו הזהב: "ואל תתמה שיתנו דבר שיש בו חפץ בעד חרס, שהרי גם הכסף והזהב אין צורך בהם בעד חיי נפש, ובכל זאת כל אשר לאדם יתן בעדו, וסיבת הדבר, כי צרכי האדם תוציא הארץ בשפע לפני כל יושבי חלד לאכול ולהתיר ולשבוע, וכל הניתן במחיר הזהב יהיה לאחר שיאכלו ויתירו, ובשנות הבצורות כספים וזהבם לחוצות יושלכו, ושכ העושר לבעלי החומרים הצריכים לאדם. ואחרי שכל מחיר המטבעות אך למותר, ואחרי שנגדרו ענין המטבעות עד שמציאותן קשה יקנו לב אדם לאהבה, וזאת ימריץ את ערכם שלעולם ימצאו להם לוקחים, וכן חוזר הדבר מן המסובב אל העבר ומן העיקר את המסובב". עכ"ל, יבואר סברתו, שהרי ערך הזהב והכסף אינו ערך עצמי, שהרי מיתרות אין בהם צורך והערך נקבע על פי הסכמת בני אדם וביקושם אחר הכסף והזהב. יוצא איפא שכל סולם הערכים נקבע לפי ההיצע והביקוש וה"ה שטרות, אם יש בהם כח קניה ועוברים לסוחר הם חפצים בעלי ערך עצמי ככסף וזהב.

ח. אם ערך מופשט דינו כממון.

כשנעמיק בענין נראה שמחלוקת העונג יום טוב והחזון איש במעמד שטרות הכסף אם גופן ממון, או לא, מקורה בשאלה יסודית, מהו ממון ומהו ערך. לדעת החזון איש כל ערך נקבע לפי ההנאה, השימוש והחלטת בני אדם על ערכו, מבלי כל קשר לחפץ עצמו. ולדעת העונג יום טוב ממון הוא חפץ וערכו נקבע לפי ערך החפץ שבו, אבל ערך מופשט אינו ממון. ערך מופשט הוא זכות או התחייבות, אבל לא ממון מעשי. ונראה ששאלה יסודית זו מקורה במחלוקת הפוסקים. ואפשר לחלק בה להלכה בין הנושאים בהם אנו דנים על מעמד שטרות הכסף. שהרי מעמד שטרות הכסף כמטבע היוצאת היא, שיש להם ערך ממשי בכח הקניה שבהם, ואין להם ערך עצמי מצד החפץ והממון שבגופן. יש דינים בהם התורה צריכה ממון ויש שממון הוא ערך ופירושו שווי והנאה.

מוגדר ככסף וכממון, גם אם אין הערך או השווי מותפס בחפץ שגופו ממון, מדברי האבני מלואים ועוד אחרונים, שהוכיחו כן מהמשנה בשקלים, שאפשר לשלם לאומנים שעבדו במקדש, את שכר עבודתם מכספי הקדש, אע"פ שצריך לפדות כסף הקדש כדי להוציאו לחולין, מבארת הגמ' שהכסף נפדה עם התשלום לפועלים כשכר עבודתם, שהרי הוא ניתן בתמורה על שכר העבודה ובוזה מתבצע הפדיון. והרי פדיון הקדש נלמד בתורה מהפסוק "ונתן הכסף וקם לו", וצריך כסף תמורת ההקדש, ומוכח ששכר הפעולה אינו רק התחייבות אלא ממון גמור וכסף שאפשר לפדות בו כספי הקדש. אולם לפי זה יש להבין אם כל הנאה וערך מופשט דינו ככסף וכממון, מדוע המקדש במלוה אינה מקודשת הרי עצם ביטול ההלוואה יש לו ערך והנאה וא"כ גם זה גופו ממון, ככל התחייבות של שכר פעולה.

ט. אם התחייבות והלוואה דינם כממון וככסף.

וראיתי באבני מלואים שעמד על דברי הרמב"ם שפסק המקדש במלוה אינה מקודשת, לפי שמלוה להוצאה ניתנה, ואין בה נתינת ממון, ואילו בקרקע הנקנית בכסף פסק הרמב"ם שאפשר לקנות קרקע במלוה, והרי הגמ' השוותה את הנושאים שאם הלוואה אינה כסף אינה כסף גם לקניית קרקע. וכתב לחלק שדין קדושי אשה בכסף נלמד בגמ' משני מקורות. האחד, גזירה שוה קיחה קיחה משדה עפרון, ומקור שני מאין כסף לאדון זה, מקנין שפחה, וכתב לחלק שהנלמד מקיחה קיחה משדה עפרון

נלמד שלצורך קנין כסף צריך כסף ממש בעל ערך עצמי כמו ארבע מאות שקל כסף של עפרון. אבל אם הלימוד הוא מאין כסף לאדון זה, הנלמד משדות בכסף יקנו, כל ערך הוא כסף, וגם במלוה אפשר לקנות קרקע. לפ"ז, הגמ' הפוסקת שהמקדש במלוה אינה מקודשת, משום שקדושי אשה ילפינן דוקא משדה עפרון ששם היה קנין ממש, ומלוה להוצאה ניתנה. אבל קנין קרקע לדעת הרמב"ם נלמד לא מקיחה קיחה משדה עפרון אלא מהכתוב שדות בכסף יקנו, ועל כן גם מלוה יש לה ערך ודינה ממון, ויש לחלק בין שחק לפני, רק לפני, שההנאה היא מידית וכאילו האשה קיבלה כבר כסף לבין הנאת מלוה שההנאה כבר היתה.

יסוד זה שגם הלואה דינה ממון, אע"פ שאין גופה ממון, מצאנו גם בקצות החשן, על הדין שאין הונאה לשדות לפי שאין גופן ממון, שלא ניתנו אלא לראיה שבהם, כותב הקצוה"ח שאם יקנה אדם הלוואה במעמד שלשתם ויהיה בה הונאה, יש למלוה דין ממון, לפי שגוף ההלוואה ממון הוא לפי ערך שווי ההלוואה, רק השטר שדרכו נמסרת ההתחייבות אין גופו ממון, שאינו אלא לראיה, אבל עצם החוב ממון הוא.

בסיכום יאמר, בדין שטרות הכסף, אם דינם ככסף, תלוי במחלוקת הפוסקים ומקורו בהגדרה מהו ממון, ומתי חייבה התורה ממון כחפץ בעל ערך עצמי, להלכה מחמירים בפדיון הבן ובקדושי אשה, שלא להשתמש בשטרות. ואילו בדיני תשלומים, שבועת שומרים, הונאה ופדיון מעשר, יש להם דין מטבע מכח הקניה שבהם.

סימן עא.

תביעת שכר דירה משותף על שימוש בכל הדירה המשותפת

תבע שהבעל ישלם לאשה מחצית שכר דירה עבור חזקתו בדירה המשותפת לבדו, מיום שהאשה עזבה את הדירה, או לחילופין מיום שעמדו בדין להתגרש ונתבע על כך, או לחילופין מיום פסק הדין והגירושין. בא כח הבעל הסתמך על כך שהבעל

בדיוני בית הדין הובאה בפנינו תביעה של אשה שעזבה ביתה עקב סכסוכים, לאחר זמן התגרשה מבעלה ונפסק שיחלקו רכושם המשותף, עקב דיונים ממושכים לא קיבלה האשה חלקה בדירה ובמשך כמה שנים הבעל גר בדירה לבדו, בא כח האשה